

Psykoanalysens mangfold

Tove Kjersti Kjølseth

Avtalespesialist Helse Øst og undervisningsleder ved Institutt for Psykoterapi

Debatten om Siri Gullestad og Bjørn Killingmos bok *Underteksten* i Tidsskriftet har hatt sterke emosjonelle undertoner og vært preget av angrep og forsvar. Det hevdes fra begge hold at kritikken er basert på manglende viten og misforståelser. Helge Holgersen skriver at «forfatterne faller for fristelsen til å fremstille andre teoribygninger overflattisk, sjablongmessig og i noen tilfeller direkte feilaktig». Gullestad betegner Holgersens kritikk som «felttog» og avslutter med at han har «gitt en omtale av *Underteksten* vi overhodet ikke kjenner oss igjen i. Han konstruerer en stråmann som han fører en kamp mot, og kritiserer en bok vi aldri har intendert å skrive». Fint er det da at hun i sitt svar poengterer sin teoretiske og kliniske posisjon. Også artiklene i Tidsskriftets temanummeret om relasjonell psykoanalyse (nr. 9/2006) var saklige, informative og oppklarende.

Slik debatten nå fremstår, kan likevel kolleger med begrenset kjennskap til feltet få en oppfatning av sterkt polariserte perspektiver og konkurrerende holdninger. Hvem er med og hvem er utenfor i dagens psykoanalyse? Hvem har opphavsretten og eiendomsretten til sentrale begreper og fenomener? Også innad i miljøet står vi i fare for å utvikle et skisma, som så mange ganger tidligere i psykoanalysens historie. Dette er uheldig og lite i tråd med overordnede holdninger i dagens psykoanalyse internasjonalt og innenfor det relasjonelle perspektivet spesielt. Man er i dag nettopp opptatt av å ivareta et pluralistisk syn med respekt for divergerende teorier og terapeutisk praksis. Gullestad poengterer denne pluralismen ved sitatet «så vel de kliniske observasjonene som den psykoanalytiske situasjonen («settingen») kan forstås og formuleres fra ulike teoretiske vinkler». Steven Mitchell (for eksempel Mitchell & Black, 1995) hadde som mål å skape dialog og fremme diskusjon mellom ulike retninger. Hans nære medarbeider Lewis Aron (2001) har vært opptatt av å unngå polarisering og konkurranse. Også på årets i IFPS-kongress (International Federation of Psychoanalytic Societies), der mange og til dels svært forskjellige retninger var representert, ble viktigheten av inkluderende holdning og dialog fremhevet.

Om relasjon og empati

Debatten, slik den er ført i Tidsskriftet, dreier seg for en stor del om forståelse og anvendelse av fenomenene relasjon og empati. Selvsagt er det ingen som kan påberope seg retten til disse sentrale begrepene i psykoanalytisk teori og praksis. Relasjonens betydning for forståelsen av menneskets utvikling og personlighet er til stede i Freuds teori og danner som kjent utgangspunktet for utviklingen av objektrelasjonsteoriene og selvpsykologien. To-person-perspektivet er etter Freud sentralt i all psykoanalytisk teori. At den analytiske situasjonen er en relasjon preget av gjensidig påvirkning, er også felles forståelse.

Likeledes er empati en grunn dimensjon vektlagt i all psykoanalytisk teori, dog begrepsatt, forstått og anvendt noe forskjellig. Empati er et sentralt aspekt ved den generelle psykoanalytiske holdningen, den første og grunnleggende intervensjonen, en forutsetning for at dialogen kommer i gang og en betingelse for alle videre intervensjoner. Empati som grunnholdning blir av Killingmo og Gullestad betegnet som bekræftende holdning, mens representanter for relasjonell psykoanalyse gjerne snakker om emosjonell tilgjengelighet. Både relasjonsbegrepet og empatibegrepet har flere ganger i psykoanalysens historie satt trykk på diskusjonen og medført divergens og polarisering.

Det relasjonelle perspektivet utfordrer teorien om en indre egostruktur, og har fokus på den terapeutiske relasjonen. Spørsmålet om personlighetens struktur eller karakter, både hos pasient og terapeut, blir sentralt. Finnes det hos begge en pre-eksisterende personlighetsstruktur, som gjør seg gjeldende i samspillet, eller skapes alt her og nå? Kan man tenke seg at pasientens personlighetskarakteristika og interpersonlige stil, slik den fremkommer i den terapeutiske relasjonen, er relativt uavhengig av analytikerens subjekt? I hvilken grad og på hvilken måte skal terapeuten subjektivitet gis plass i den terapeutiske dialogen? Er det mulig og hensiktsmessig for analytikerens å innta en relativt nøytral posisjon?

Om nøytralitet

Et hovedtema knyttet til disse problemstillingene er spørsmålet om terapeuten nøytralitet. Det er på dette punktet det relasjonelle perspektivet markert skiller seg fra de mer klassiske psykoanalytiske teoriene, for eksempel Killingmo og Gullestads «relasjonsorienterte karakteranalyse». Det sistnevnte perspektivet bevarer teorien om en personlighetsstruktur relativt uavhengig av terapeuten som subjekt og vektlegger det terapeutiske rommet som vesensforskjellig fra andre sosiale situasjoner. Målet er å legge til rette for analyse av «underteksten» bak pasientens væremåte og relasjonelle stil, slik den fremkommer overfor terapeuten. Dette forutsetter at terapeuten må være emosjonelt deltakende i dialogen og samtidig innta et overordnet, objektivt observerende perspektiv. Nøytralitet i betydningen av ikke å gratifisere alle pasientens mer eller mindre åpent uttrykte ønsker og behov i relasjonen vurderes som nødvendig for analysen. Tanken om terapeuten som en rimelig uavhengig observatør og pasientens psyke som karakterforankret sees som en forutsetning for begrepet overføring. Representanter for det relasjonelle perspektivet vil være mer opptatt av å legge til rette for gjensidige følelsesmessige opplevelser, med stor grad av åpenhet fra terapeuten side. Pasientens interesse for terapeuten som subjekt vektlegges og imøtekommes. En antar at opplevelsen av dette gjensidig følelsesmessige engasjementet er en betingelse for dypere endring. Det intersubjektive møtet får med andre ord forrang i terapien. Samtidig gis det rom for at overføring finner sted, i den forstand at pasientens måte å forholde seg til terapeuten på har røtter i tidligere relasjonserfaringer. Overføringsbegrepet blir dermed mer komplekst.

Et teoretisk paradigmeskifte

Da systemteoriene ble introdusert på 1950-tallet, snakket man om et teoretisk paradigmeskifte, en epistemologisk annerledes måte å forstå på. Enkelte teoretikere (Haley, Watzlawick) tok strengt konsekvensen av at intrapsykiske variabler og lineære forståelsesmodeller er uforenlig med kybernistisk teori, og forholdt seg bare til det her-og-nå samskapte. Andre prøvde å innta et integrerende perspektiv med ivaretagelse av prestrukturerte personlighetskarakteristika i relasjonen (Stierlin, Wynne, Lidz, Minuchin), men dette ble epistemologisk sett aldri gode modeller, fordi man adderte uforenlige begreper.

Det samme dilemmaet gjør seg gjeldende i dag. Når Holgersen formidler Mitchells teori om at psyken både er pre-eksisterende og organisert av den aktuelle relasjonen og spør Gullestad: «Er dette vanskelig å begripe?», så må svaret være ja. Dette er et meget komplekst filosofisk og psykologisk spørsmål. På et epistemologisk nivå er det en utfordring som forutsetter et fundamentalt annerledes begrepsapparat, nemlig begreper som rommer gjensidigheten i samspillet.

Siden debatten omkring systemteorien, og polariseringen i fagmiljøet i kjølvannet av denne, er det heldigvis flere som med åpen innstilling og friskt mot har forsøkt å utvikle slike relasjonsmodeller. Mitchells omfattende modell om den relasjonelle matrisen, der han integrerer objektrelasjonsteori

og selvpsykologi i et forsøk på å forstå det relasjonelle møtet, er et eksempel. Ifølge Lewis Aron (2001), som klart verdsetter modellen, er det slående hvor stor kraft det klassiske psykoanalytiske begrepsapparatet har også innenfor den relasjonelt orientert teoridannelsen. Han beskriver tre strategier for teoretisk forståelse av relasjonens betydning innenfor psykoanalysen: 1. Den klassiske driftmodellen, der relasjoner forstås som skapt og opprettholdt ut fra behovet om driftstilfredsstillelse. 2. Anvendelse av driftmodellen på relasjonelle fenomener ved at de klassiske begrepene strekkes og omformes til relasjonstermer (for eksempel objekt-driv). 3. Avskaffelse av driftmodellen og etablering av en ny modell der det relasjonelle i seg selv betraktes som primært.

Teoriutformingen rundt Ogden og Lacans «det analytisk tredje», eller Winnicots «potential space» videreført av for eksempel Jessica Benjamin (1999), er lovende modeller for beskrivelse av vekselvirkningen mellom inter- og intrapsykiske faktorer i det relasjonelle møtet. Sterns (2003) sentrale bidrag fra spedbarnsforskningen og vektleggingen av «the moments of meeting» i terapiforløpet er også meningsfylt for en forståelse av det relasjonelt særegne i en pasient-terapeutdyade. Hvordan disse betydningsfulle intersubjektive møtene gjør seg gjeldende og skaper mening i en langvarig terapi prosess, er imidlertid fortsatt lite utforsket.

La oss ha ærbødighet nok til å ta innover oss at dette er komplisert, og la oss respektere og verdsette både de som holder fast ved et klassisk og epistemologisk sett nokså rendyrket perspektiv, og de som forsøker å tenke åpent i mer integrerende modeller. Det er nettopp gjennom uenighet og diskusjon psykoanalysen etter Freud er holdt levende, interessant og inspirerende, og det er vårt ansvar å legge til rette for at dialogen ikke lukkes. I en tid da psykoanalytisk fundert forståelse og behandling er på vikende front i psykisk helsevern, er det av avgjørende betydning at engasjement og nytenkning ønskes velkommen innad i vårt fagmiljø.